

Maa- ja metsätalous-
ministeriö

SAARISTO- JA VESISTÖALUEIDEN VALTAKUNNALLINEN
KEHITTÄMISOHJELMA VUOSILLE 2024–2027

Saaristo kansallisena rikkautena

Maa- ja metsätalousministeriön julkaisuja 2024:27

Saaristo kansallisena rikkautena

Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma vuosille 2024–2027

Saaristoasiain neuvottelukunta, MDI,
Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatia

Maa- ja metsätalousministeriö Helsinki 2024

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Maa- ja metsätalousministeriö

CC BY-NC-ND 4.0

ISBN pdf: 978-952-366-749-5

ISSN pdf: 1797-397X

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2024

Saaristo kansallisena rikkautena

Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma vuosille 2024–2027

Maa- ja metsätalousministeriön julkaisu 2024:27

Julkaisija Maa- ja metsätalousministeriö

Tekijä/t Saaristoasiain neuvottelukunta, MDI, Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatia
Kieli suomi

Sivumäärä 36

Tiivistelmä

Saaristoalueiden kehittämistä ohjaa visio hyvinvoivasta saaristosta nyt ja tulevaisuudessa. Kehitystyössä visio johdattaa kohti ohjelman neljää strategista tavoitetta:

- Saaristo on fyysisesti ja digitaalisesti saavutettava. Tavoitteen alla käsitellään toimivia ja luotettavia tietoliikenne- ja puhelinyhteyksiä, toimivaa saaristoliikennettä ja alemman tieverkon kuntoa.
- Saariston palvelut on turvattu. Tavoitteen alla käsitellään saavutettavia palveluita sekä palvelutuotannon kokeiluja ja innovatiivisia ratkaisuja.
- Saaristo on monipuolinen elinkeinojen harjoittamisen ympäristö. Tavoitteen alla käsitellään rahoituskanavien hyödyntämistä ja verkostoitumista, matkailun ympärivuotisuutta sekä kalatalouden hyviä edellytyksiä.
- Saariston luonto ja ympäristö voivat hyvin. Tavoitteen alla käsitellään yhteiskunnan tietoisuutta saaristo- ja vesistöalueiden suojelun kysymyksissä, innovatiivisia ratkaisuja ja kokeiluja jäte- ja vesihuollossa sekä öljyntorjuntavalmiuksia.

Kokonaisturvallisuus huomioidaan ohjelmassa osana strategisia tavoitteita. Tavoitteiden toteutuminen edesauttaa kokonaisturvallisuutta koko maassa.

Saaristojen kehittämistyö perustuu paikkasensitiivisyyteen, eli herkkyyteen tunnistaa saaristojen erilaiset luonteet ja siten tarpeet räätälöidyille kehittämistoimille. Paikkasensitiivisyyden edistämiseksi saaristo-ohjelmassa kannustetaan paikallisten saaristo-ohjelmien laadintaan.

Asiasanat saaristot, saaristopolitiikka, saaristolaiset, aluekehitys

ISBN PDF 978-952-366-749-5

ISSN PDF

1797-397X

Julkaisun osoite <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-749-5>

Skärgården som nationell rikedom

Nationellt program för utveckling av skärgårds- och insjöområdena 2024–2027

Jord- och skogsbruksministeriets publikationer 2024:27

Utgivare Jord- och skogsbruksministeriet

Författare Skärgårdsdelegationen, MDI, Centret för kommunal och regional forskning Spatia
Språk finska **Sidantal** 36

Referat

Utvecklingen av skärgårdsområdena styrs av en vision om en välmående skärgård nu och i framtiden. I utvecklingsarbetet leder visionen mot programmets fyra strategiska mål:

- Skärgården är fysiskt och digitalt tillgänglig. Under detta mål behandlas fungerande och tillförlitlig tele- och datakommunikation, fungerande skärgårdstrafik och det sekundära vägnätets skick.
- Skärgårdens tjänster är tryggade. Under detta mål behandlas tillgängliga tjänster samt försök inom tjänsteproduktion och innovativa lösningar.
- Skärgården är en mångsidig miljö för utövande av näringar. Under detta mål behandlas utnyttjande av finansieringskanaler och nätverkande, turism året runt samt goda förutsättningar för fiskerinäringen.
- Skärgårdens natur och miljö mår bra. Under detta mål behandlas samhällets medvetenhet i frågor om skyddet av skärgårds- och insjöområdena, innovativa lösningar och försök inom avfalls- och vattenhantering samt oljebekämpningsberedskap.

Den övergripande säkerheten beaktas i programmet som en del av de strategiska målen. Genomförandet av målen främjar den övergripande säkerheten i hela landet.

Arbetet med utvecklingen av skärgårdsområdena baserar sig på platskänslighet, dvs. ett tillvägagångssätt som identifierar skärgårdarnas olika karaktärer och därmed behov av skräddarsydda utvecklingsåtgärder. I skärgårdsprogrammet uppmuntras det till utarbetande av lokala program i syfte att främja platskänslig utveckling.

Nyckelord skärgårdar, skärgårdspolitik, skärgårdsbor, regional utveckling

ISBN PDF 978-952-366-749-5

ISSN PDF

1797-397X

URN-adress <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-749-5>

Archipelago as a National Treasure

National Archipelago Programme 2024–2027

Publications of the Ministry of Agriculture and Forestry 2024:27

Publisher	Ministry of Agriculture and Forestry		
Author(s)	The Island Committee, MDI, Spatia - Centre for Regional Research		
Language	Finnish	Pages	36

Abstract

The development of the archipelago areas is guided by a vision of a prosperous archipelago, now and in the future. In development work the vision leads towards the four strategic objectives of the programme:

1. The archipelago is physically and digitally accessible. This objective comprises well-functioning and reliable telecommunications and telephone connections, a well-functioning archipelago transport system and the condition of the lower road network.
2. Services in the archipelago have been ensured. This objective comprises accessible services and experiments and innovative solutions for producing services.
3. The archipelago is a diverse environment for practising economic activities. This objective comprises the use of financing channels and networking, all-season tourism and good conditions for fishery.
4. Nature and the environment of the archipelago are doing well. This objective comprises the awareness of society of questions related to the protection of the archipelago areas, innovative solutions for waste management and water supply, and oil spill response capacity.

Comprehensive security is taken into account as part of the strategic objectives. The implementation of the objectives will contribute to comprehensive security in the whole country.

Development work in the archipelago is based on sensitivity to local conditions, i.e. the ability to identify the different characteristics of the archipelago areas and, through this, the needs for customised development measures. To promote the sensitivity to local conditions, the National Archipelago Programme encourages to formulate local archipelago programmes..

Keywords archipelago, island policy, island residents, regional development

ISBN PDF 978-952-366-749-5 **ISSN PDF** 1797-397X

URN address <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-749-5>

Sisältö

	Saatesanat	7
1	Johdanto	9
2	Kehittämistyötä ohjaava tahtotila	12
3	Saaristot lähikuvassa	13
4	Ohjelman strategiset tavoitteet ja ajankohtaiset teemat	18
4.1	Saaristo-ohjelman strategiset tavoitteet.....	22
4.1.1	Saaristo on fyysisesti ja digitaalisesti saavutettava	22
4.1.2	Saariston palvelut on turvattu	24
4.1.3	Saaristo on monipuolinen elinkeinojen harjoittamisen ympäristö	27
4.1.4	Saariston luonto ja ympäristö voivat hyvin.....	30
5	Saaristo-ohjelman toimeenpano ja seuranta	33

SAATESANAT

Käsillänne on saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämisohjelma ”Saaristo kansallisena rikkautena” vuosille 2024–2027. Ohjelman nimeen ja tahtotilaan sisältyy ajatus maailmanluokan saaristosta – Suomen saaristo- ja vesistöalueet ovat koko maailman mittakaavassa ainutlaatuisia ja toivomme, että niiden merkitys maallemme tunnustetaan yhä vahvemmin tulevaisuudessa.

Saaristoalueiden merkitys on kasvanut nykyisen turvallisuustilanteen myötä. Saaristo-ohjelma elää ajassa, ja turvallisuuteen liittyvät huomiot on nostettu mukaan ohjelmaan aiempaa vahvemmin.

Ohjelma toimii saaristoasiain neuvottelukunnan toimintaohjelmana ja antaa suuntaviivat saaristo- ja vesistöalueiden kehittämiselle tuleville vuosille eri aluetasoilla.

Ohjelman kehittämisperiaatteena toimii paikkaperusteinen ja -sensitiivinen kehittäminen. Se tarkoittaa, että kehittämisessä tunnustetaan saaristojen erilaisuus ja siten tarpeet räätälöidyille kehittämistoimille. Uutena elementtinä ohjelmassa on mukana kannustaminen paikallisten saaristo-ohjelmien laadintaan, joilla pyritään tunnistamaan paikalliset mahdollisuudet ja haasteet ja suuntamaan kehittämistoimia niiden mukaan.

Ohjelman valmistelussa on haluttu vahvistaa lasten ja nuorten äänen kuulumista. Valmistelun tueksi järjestettiin neljä Saariston muksut -dialogia eri saaristoalueilla. Dialogeissa kuultiin saariston lasten ja nuorten ajatuksia ohjelman teemoista ja saariston tulevaisuudesta. Huomiot on nostettu osaksi ohjelman kaikkia teemoja.

Haluamme kiittää lämpimästi neuvottelukunnan sihteeristöä, joka on ollut keskeisessä roolissa ohjelman valmistelussa. Toivomme, että ohjelma löytää tiensä kehittämisen selkänokaksi niin paikallisella, alueellisella kuin valtakunnallisellakin tasolla. Saaristoasiain neuvottelukunta jatkaa vaikuttamistyötään saaristo- ja vesistöalueiden hyväksi ja suuntaa toimintaansa saaristo-ohjelman tavoitteiden mukaisesti ja tahtotila vahvasti mielessä:

Hyvinvoiva saaristo kansallisena rikkautena – nyt ja tulevaisuudessa.

Saaristoasiain neuvottelukunta

Mikko Ollikainen (pj)	Henrik Wickström
Pauli Aalto-Setälä (vpj)	Mikael Perjus
Viliina Välimäki	Sari Saarikoski
Vilhelm Junnila	Petri Huru
Marika Sorja	Ritva Elomaa
Niina Alho	Harri Lehtonen
Ari Tornainen	Outi Lankia
Kirsikka Moring	Sakari Kouti
Nina Söderlund	Lotta Laaksonen
David Pettersson	Jouni Koskela
Iina Ilmarinen	Harry Harkimo

1 Johdanto

Maailman tuulet tuntuvat saaristossa. Saaristoalueisiin heijastuvat vahvasti yhteiskunnalliset ja globaalit muutokset. Turvallisuusympäristön muutokset koskettavat myös saaristoa. Keskusteluun on noussut rajaturvallisuus, kriittisen infrastruktuurin haavoittuvaisuus sekä konkreettiset uhat, jotka voivat horjuttaa saaristo- ja vesistöalueiden kokonaisturvallisuutta. Venäjän hyökkäys Ukrainaan on koskettanut erityisesti itäistä Suomenlahtea sekä Itä-Suomen järviolueita, mutta muutokset vaikuttavat myös muihin saaristoalueisiin.

Kokonaisturvallisuuden kannalta on tärkeää, että saaristot ovat elinvoimaisia ja siellä on ihmisten läsnäoloa ja toimintaa – tyhjiys ei ole hyvä turvallisuuden ylläpitämisen strategia. Ulkoisen turvallisuuden ohella on myös tärkeää kiinnittää huomiota sisäiseen turvallisuuteen, kuten siihen, toimivatko hätätilanteiden viestintäyhteydet, ovatko saariston kriittiset palvelut saatavilla ja miten infrastruktuuri toimii näissä tilanteissa.

Käsillä olevassa, järjestyksessään seitsemännessä saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallisessa kehittämisohjelmassa turvallisuuteen liittyvät kysymykset on otettu mukaan aiempaa vahvemmin. Ohjelma jatkaa edeltäjiensä työtä saaristojen kehittämiseksi. Tämä työ on käynnistynyt jo vuonna 1949, jolloin asetettiin ensimmäinen saaristokomitea tekemään esityksiä saaristokuntien olojen parantamiseksi. Saaristo-ohjelma on muuttanut muotoaan vuosien varrella, ja se vastaa kulloinkin vallitseviin olosuhteisiin. Tietyt rakenteelliset teemat ovat pysyviä, mutta ohjelma teemoineen myös elää ajassa. Vaikuttavuuden parantamiseksi ohjelmaa on viety yhä tiivistetympään ja strategisempaan suuntaan.

Saaristo- ja vesistöalueiden kehittämisessä katsotaan rohkeasti eteenpäin, ja kehittämisen työkaluja ja menetelmiä uudistetaan ajan hengen mukaisesti. Saaristopolitiikan perustana on laki saariston kehityksen edistämisestä (494/1981). Saaristolain mukaan valtion ja kuntien on pyrittävä turvaamaan saariston kiinteä asutus luomalla väestölle riittävät mahdollisuudet toimeentuloon, liikkumiseen ja peruspalvelujen saantiin sekä suojaamaan saariston maisemakuvaa ja luontoa ympäristöhaitoilta. Vuodelta 1981 peräisin olevan saaristolain päivittäminen on käynnistynyt vuonna 2024. Lakimuutoksilla haetaan entistä kehittävämpää otetta, ja lain kirjaukset tuodaan päivittämisen myötä tähän päivään.

Miltä saaristojen tulevaisuus näyttää? Suomen saaristojen skenaariot 2045 -raportissa¹ tunnistetaan erilaisia skenaarioita, joissa saaristo näyttäytyy niin elämyksinä, elämäntapana, erämaana, turvallisuuspolitiikan keskiössä kuin näiden yhdistelmänäkin. Ehkä olennaisin huomio on saaristojen potentiaali uudenlaisten elämäntapojen, elinkeinojen ja palveluiden koeympäristönä. Käsillä olevalla saaristo-ohjelmalla halutaan varmistaa, että edellytykset tälle on olemassa. Skenaarioraportin mukaan yksi saaristojen tulevaisuuden ydinkysymyksistä on, miten uudet mahdollisuudet kohtaavat saaristojen perinteet.

Saaristo-ohjelmalla toteutetaan skenaarioraportissa esille tuotua paikkasensitiivistä kehittämistä. Paikkasensitiivisyydellä tarkoitetaan herkkyyttä tunnistaa saaristojen ja paikkojen erilaiset luonteet ja mahdollisuudet ja siten tarpeet räätälöidyille kehittämistoimille. Paikkasensitiivisyyteen tarvitaan sekä paikallistuntemusta että sitä tukevaa tilastollista, tieteellistä ja tutkimuksellista tarkastelua. Paikkasensitiivisen kehittämisen edistämiseksi saaristo-ohjelman uutena elementtinä on kannustaminen paikallisten saaristo-ohjelmien laadintaan. Tavoitteena on, että alueelliset ja paikalliset toimijat laativat paikallisia tai alueellisia saaristo-ohjelmia tai ottavat tavoitteet osaksi muita ohjelmia ja strategioita räätälöiden teemoja omien tarpeidensa mukaan.

Tietoperustainen päätöksenteko ja kehittäminen saaristossa vahvistuivat, kun Suomen ympäristökeskuksen ja maa- ja metsätalousministeriön yhteistyössä laatima saaristoluokitus julkaistiin keväällä 2022. Saaristoluokitus on tilastollinen ja paikkatietopohjainen alueluokitus, jonka avulla saadaan entistä tarkempi kuva saariston toimintaympäristöstä, erilaisista saaristo- ja vesistöalueista ja niiden ominaisuuksista. Saaristoluokituksessa Suomen saaristoalueet luokitellaan neljään alue- luokkaan: ulkosaaristo, välisaaristo, sisäsaaristo ja saaristomaiset manneralueet. Luokitusperiaatteet ovat samat sekä meri- että järvi-alueilla. Luokituksen perusteella 15 % Manner-Suomen pinta-alasta on saaristoalueita ja niillä asuu 6 % Suomen väestöstä. Suomen sisä-, väli- ja ulkosaaristossa on yhteensä lähes 200 000 saarta.

1 Sotarauta & Suvinen, 2024 <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-366-569-9>

Uusi saaristoasiain neuvottelukunta (SANK) asetettiin 19.10.2023, ja tammikuussa 2024 käynnistettiin saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallisen kehittämisohjelman päivitysprosessi. Ohjelman päivitystyön toteuttajiksi valittiin aluekehittämisen konsulttitoimisto MDI:n ja Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatian (Itä-Suomen yliopisto) muodostama konsortio.

Päivitystyössä tarkasteltiin saaristo-ohjelmaa 2020–2023 ja tunnistettiin sieltä muutostarpeet. Kevään 2024 aikana järjestettiin saaristoalueilla viisi työpajaa, joissa käsiteltiin ohjelman teemoja. Työpajoissa oli paikalla neuvottelukunnan sihteeristön jäseniä ja yhden työpajan tapauksessa myös neuvottelukunnan jäsenet. Viimeinen työpaja järjestettiin valtakunnallisen saaristoseminaarin yhteydessä, jolloin ohjelman valmisteluun osallistettiin laaja joukko saariston toimijoita ja kehittäjiä. Työpajoissa kartoitettiin toimintaympäristön muutoksia ja ohjelman kokonaiskuvaa teemoineen. Vuonna 2022 Venäjän Ukrainaan kohdistaman hyökkäyssodan myötä muuttunut turvallisuusympäristö tunnistettiin uudeksi, saaristojen kannalta merkittäväksi teemaksi. Näin *turvallisuus* päätettiin lisätä uudeksi aihealueeksi. Muiden teemojen osalta tehtiin sisältöjen päivittämistä ja uudelleenryhmittelyä.

2 Kehittämistyötä ohjaava tahtotila

Hyvinvoiva saaristo kansallisena rikkautena, nyt ja tulevaisuudessa

Yllä oleva visio on tiivistys ohjelman tahtotilasta. Tahtotilana on, että Suomessa tunnustetaan saaristo- ja vesistöalueiden ja saaristolaisuuden merkitys yhteiskunnallemme. Suomen laajat saaristot ja vesistöt tekevät maastamme ainutlaatuisen, jonka vertaista ei ole maailmassa toista. Elinvoimainen saaristo on etu koko kansakunnallemme.

Tahtotilan perustana on saariston perinteiden ja uusien mahdollisuuksien kohtaaminen. Siihen kuuluu elävän saaristolaisidentiteetin ja -elämäntavan vaaliminen, joka tuntee historian ja perinteet ja saaristolaistaidot. Saaristo toimii myös uudenlaisten elämäntapojen ja elinkeinojen koeympäristönä. Saaristoalueet voivat toimia pilottikohteina esimerkiksi palveluiden yhdistelemisessä, energiaratkaisuissa tai innovatiivisissa yrittämisen muodoissa.

Tahtotilassa ainutlaatuisen saaristoluonnon ja -ympäristön merkitys on tunnustettu, ja saaristossa toimitaan luontoarvoja kunnioittaen. Saaristoalueet nähdään osana kokonaisratkaisua ilmastonmuutoksen torjunnassa. Hyvinvoivat ja puhtaat vesistöt ovat perusta saariston kehittämiselle. Saaristossa on myös valmiudet äkillisten ympäristökriisien hallintaan. Kasvu ja elinkeinojen harjoittaminen saaristossa on kestävä ja ympäristön kantokyvyn huomioivaa.

Tahtotilaan kuuluu saaristojen ja saaristoväestön merkityksen tunnistaminen osana Suomen kokonaisturvallisuutta. Saaristoalueet ovat elinvoimaisia ja houkuttelevia asuinpaikkoja, mikä myös vahvistaa niiden muutosjoustavuutta eli resilienssiä. Yksittäisten ihmisten tarkkaavaisuus ja poikkeavat havainnot tutussa ympäristössä ovat tärkeitä. Toimivat yhteydet ja saavutettavat palvelut myös kriisitilanteessa nostavat asukkaiden turvallisuudentunnetta. Ne ovat sujuvan ja mielekkään elämisen perusta myös arjessa. Saaristo tarjoaa parhaimmillaan elinympäristön, jossa turvallisuuden tunne on korkea yhteisöllisyyden, talkoohengen, naapuriavun ja neuvokkuuden ansiosta.

Tahtotila perustuu konkreettisiin tekijöihin, joiden on oltava kunnossa. Näitä tekijöitä ovat saariston hyvinvoiva luonto ja ympäristö, saariston fyysinen ja digitaalinen saavutettavuus, tarkoituksenmukaisesti mitoitettu ja toimiva palvelutarjonta sekä saariston monipuolinen ja uudistuva elinkeinonharjoittaminen.

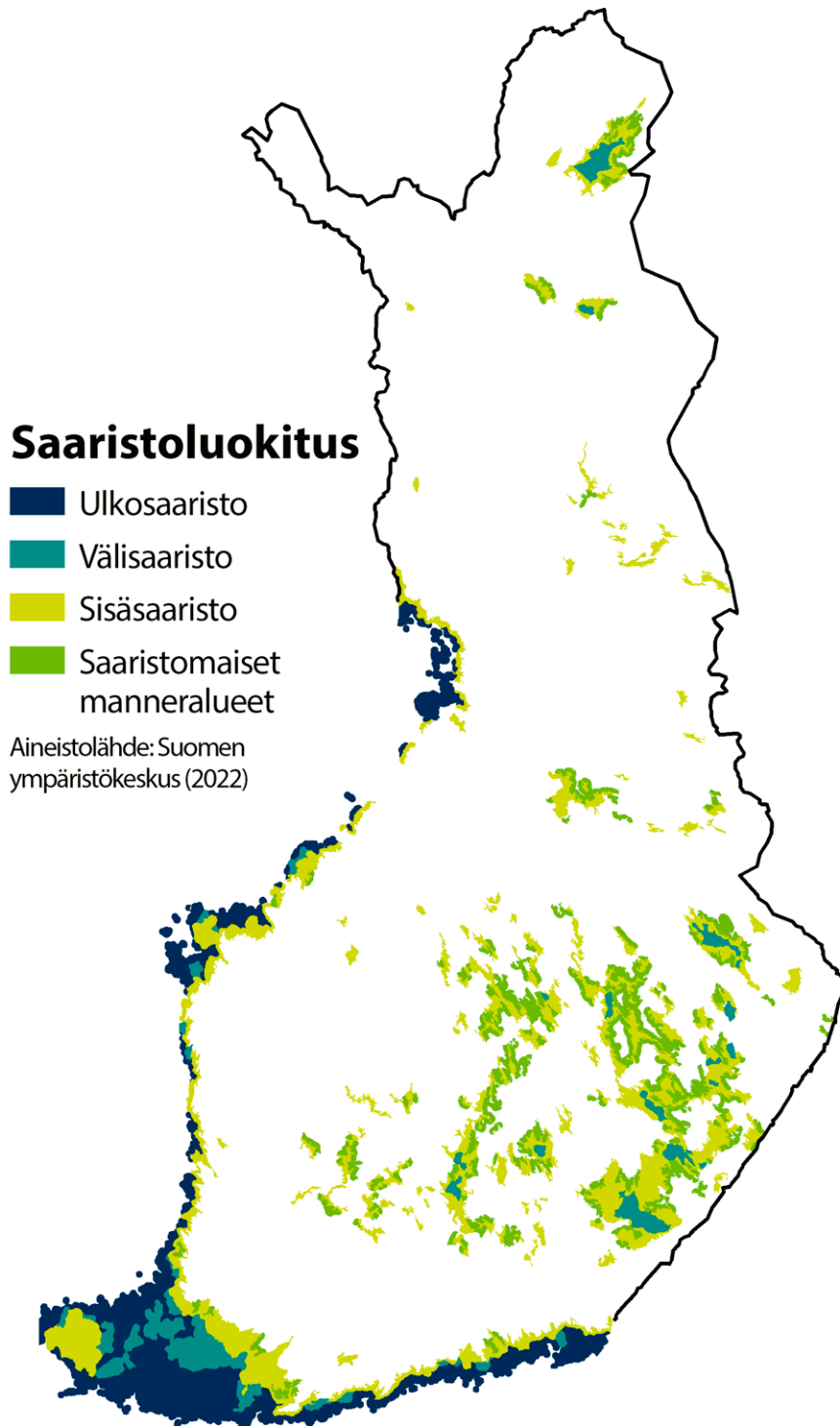
3 Saaristot lähikuvassa

Saaristoluokitus tyypittelee saaristoja

Itämeri ja runsaat sisävedet tekevät Suomesta maailman vesistöisimmän maan. Lisäksi rannat ja vesistöt ovat sokkeloisia ja saarten täplittämiä. Manner-Suomen pinta-alasta noin 15 prosenttia on vesistöjä, ja vesistöisyys saaristoinen koskettaa jossain määrin kaikkia Suomen kuntia. Vesistöjen ja saaristojen runsaus ja niiden merkitys kuitenkin vaihtelee maan eri osissa. Saaristojen kehittämisessä ja saaristopolitiikassa tätä saaristoisuuden paikallista painoarvoa kuvaa saaristokuntien ja -osakuntien määrittely.

Saaristoluokittelu tarkoittaa kuvaa saaristoista neliluokkaisen tyypittelyn avulla. Ulkosaaristot sijaitsevat avomerialueella. Sisäsaaristot ovat lähellä mannerta ja yleensä tieyhteydellä siihen kiinnittyviä. Välisaaristo sijoittuu ulko- ja sisäsaariston väliin ja on usein saavutettavissa saaristoliikenneyhteyksillä. Saaristomaiset manne-ralueet ovat sisämaan järviolueita, joiden heikko saavutettavuus vastaa merialueiden saaristoja.

Kuva 1. Saaristoluokitus kartalla

Saaristojen väestö ja elinkeinot

Vuoden 2023 lopussa saaristoalueilla oli vakituisia asukkaita noin 330 000. Heistä noin 74 % asui sisäsaaristossa ja noin 22 % saaristomaisilla manneralueilla. Väli- ja ulkosaaristossa oli vakituisia asukkaita yhteensä noin 8300. Vuosina 1980–2023 saaristoväestö vähentyi noin 30 500 henkilöllä. Saaristojen väestökehitys on kuitenkin epäyhtenäistä ja paikallisten piirteiden sävyttämää. Ajureina toimivat etäisyydet ja yhteydet keskuksiin. Kaupungeissa ja niiden läheisyydessä saaristoväestö on lisääntynyt ja muualla vähentynyt.

Vapaa-ajan asumisen ja monipaikkaisuuden huomioiminen muuttaa kuvaa. Saaristoalueilla oli vuoden 2023 lopussa 150 000 vapaa-ajan asuntoa. Noin kolmannes koko maan vapaa-ajan asunnoista sijaitsee saaristoissa. Kuluvalle vuosituhannelle vapaa-ajan asuntojen lukumäärä saaristoalueilla on lisääntynyt vajaan tuhannen mökin vuosivauhtia. Tämän seurauksena saaristoissa on kausiasutusta usein enemmän kuin vakituista asutusta. Varustelutason parantuessa myös vapaa-ajan asunnolla vietetty aika – niin vapaa-aika kuin etä- ja hybridityöaika – on kasvanut.

Saaristojen väestö on maan keskimääräistä iäkkäämpää. Liki kolmannes (32 %) saaristoasukkaista on yli 65-vuotiaita. Ikärakenteen johdosta työvoiman eli työllisten ja työttömien osuus saaristojen väkiluvusta on kahdeksan prosenttiyksikköä koko maan osuutta alempi. Työllisten ja työpaikkojen suhde heijastaa työpaikkaomavaraisuuden eroja erityyppisillä saaristoalueilla. Työpaikkaomavaraisimpia ovat heikoimmin saavutettavat saaristot.

Saaristoväestön väheneminen ja ikääntyminen ovat yhteydessä elinkeinorakenteen muutokseen. Saaristojen perinteisiin elinkeinoihin kuuluvien maa-, metsä- ja kalatalouden työpaikat ovat vähentyneet. Siitä huolimatta alkutuotannon työpaikkaosuus saaristoissa on edelleen huomattavasti koko maan tasoa korkeampi. Julkisen hallinnon ja erityisesti terveys- ja sosiaalipalvelujen työpaikkaosuus saaristoissa on kasvanut. Teollisuus ja rakentaminen ovat työpaikkaosuudella mitattuna saaristoissa tärkeämpiä kuin koko maassa keskimäärin.

Luonto- ja kulttuuriarvoiltaan suomalaiset saaristot ovat maailmanluokkaa ja monet niistä kuuluvat Unescon maailmanperintökohteiden joukkoon. Kuntien lähivirkistysalueet ja kansallispuistot ulottuvat kattavasti saaristoihin luoden edellytyksiä sekä matkailulle ja virkistykselle että saaristoluonnon monimuotoisuuden edistämiseksi ja suojelulle. Majoitus- ja ravitsemistoiminta sekä matkailupalvelut ovat monissa saaristoissa kasvua. Saaristomatkailevan kausiluonteisuuden takia matkailun merkitys työllistäjänä saaristoalueilla on kuitenkin koko maan tasoa vähäisempi.

Yhteydet ja saavutettavuus

Vesistöisyyden johdosta saaristojen liikenteellinen saavutettavuus on heikompi kuin manneralueilla. Työpaikat ja palvelut sijaitsevat yleensä mantereella ja keskukissa, joten sekä työssäkäynti että palvelujen käyttö edellyttävät toimivaa saaristoliikennettä. Julkisen liikenteen turvaaminen on tärkeää. Saaristoliikennettä hoidetaan maantielautoilla, yksityistielosseilla ja yhteysaluksilla. Yhteysalusliikenne on tärkeintä Saaristomeren ja Suomenlahden asutuilla saarilla, joille ei ole tieyhteyttä. Monet niistä ovat myös matkailijoiden suosiossa, mikä on lisännyt yhteysalusten matkustajamääriä. Maantielauttaliikennettä on 40 lauttapaikalla ja tiekuntien ylläpitämiä yksityistielosseja on 21, joista suurin osa on Järvi-Suomessa.

Liikenteen infrastruktuuri ja yhteydet ovat saaristoissa tärkeitä erityisesti siksi, että lähes puolet saaristoalueiden työllisistä käy töissä oman asuinkuntansa ulkopuolella. Yleensä se tarkoittaa ajallisesti pitkää työmatkaa. Pitkien etäisyyksien ja hitaiden yhteyksien vuoksi on ymmärrettävää, että etätö ja asuinpaikan lähellä tapahtuva yrittäjyys houkuttelevat heikoimpien liikenneyhteyksien varrella asuvia saaristojen asukkaita.

Yritystoiminta, etätö ja palvelujen digitalisoituminen vaativat toimivia tietoliikenne- ja puhelin yhteyksiä myös saaristoissa. Tietoliikenneyhteyksien saatavuus voi perustua joko kiinteään valokuituverkkoon tai matkapuhelinverkkoon. Saaristojen valokuituverkko rakentuu usein paikallisten aloitteiden varassa ja edellyttää asukkaiden omaa aktiivisuutta sekä investointihalua ja -kykyä kiinteistöliittymään. Keväällä 2024 valokuitu tai muu kiinteä tiedonsiirtoyhteys oli saatavilla puoleen saaristoalueiden vakituisesti asuttuihin asutokuntiin. Matkapuhelinverkko ulottuu melko kattavasti myös saaristoihin, mutta tiedonsiirron nopeus ja häiriöalttius vaihtelevat alueittain ja ajoittain. Lisäksi matkapuhelinverkon uusimmat sukupolvet leviävät saaristoalueille hitaasti: keväällä 2024 4G-verkko ulottui liki neljään viidennekseen, mutta kapasiteetiltaan moninkertainen 5G vain kahteen viidennekseen saaristoalueiden vakituisesti asutuista asutokunnista.

Palvelujen saatavuus ja niiden saavutettavuus vaikuttavat saaristoalueiden elinvoimaan ja saaristojen asukkaiden hyvinvointiin. Saaristoissa palvelujen äärelle ei yleensä pääse julkisella liikenteellä. Lisäksi monilla saaristoalueilla haja-asutus, pitkät etäisyydet ja tieverkon puutteet heikentävät palvelujen saavutettavuutta myös henkilöautolla liikuttaessa. Liikenneyhteyksien ja etäisyyksien lisäksi saaristojen palvelujen sijoittumiseen vaikuttaa yhdyskuntarakenne eli asutuksen jakautuminen palvelualueiden eri osiin. Esimerkiksi Pohjanmaan ja Lounais-Suomen saaristoissa palveluverkko on tiheämpi ja etäisyydet lyhyempiä kuin Järvi-Suomessa. Myös tarkasteltavan palvelun tyyppi vaikuttaa palvelujen saatavuuteen.

Saaristo-olosuhteet sekä harva ja hajanainen yhdyskuntarakenne vaikeuttavat saaristojen vesi-, energia- ja jätehuoltoa. Verkkosähkön osalta saatavuuden puutteet koskevat lähinnä vapaa-ajan asuntoja ja erityisesti ulkosaaristoa. Vesihuolto perustuu yleensä kiinteistökohtaisiin järjestelmiin, mutta ympäristövaateet lisäävät tarpeita saaristoihin ulottuville siirtoviemäriputkille ja paikallisille vedenpuhdistamoille. Myös jätehuolto edellyttää saaristojen asukkailta omatoimisuutta, koska yhteiskeräyspisteitä on harvassa ja keskitetty jätteenkuljetus ulottuu yleensä vain riittävästi vakinaista asutusta omaaville saarille.

Saaristolainen identiteetti ja elämäntapa

Saaristoissa asumiseen liittyy paikkakokemukseen perustuva tunneyhteys asuinpaikkaan ja -yhteisöön. Tätä saaristolaista kotipaikkaidentiteettiä määrittää erityisesti vesiluonto ja saaristomainen kulttuurimaisema. Monissa saaristoissa alkutuotannon elinkeinot, luontaistalous, perinteinen rakennuskanta ja muut saaristomaista elämäntapaa määrittävät kulttuurihistorian elementit ovat säilyneet hyvin. Vesiluonto ja saaristojen kulttuuriympäristö muodostavatkin merkittävän osan Suomen kansallismaisemaa. Ne ovat tärkeä osa elävää saaristoa, joilla on symboliarvon lisäksi erottuva rooli kansallisen kulttuurin, elämäntavan ja luontokuvan muovaajina.

Kulttuuripääoma ja erottuva identiteetti vaikuttavat yhä vahvemmin paikkakuntien tunnettuuteen ja niihin kohdistuviin mielikuviin. Saaristojen imagosta on muodostunut huomattava vetovoimatekijä, jota voidaan kehittämistoimilla edelleen vahvistaa ja tuoda esiin. Esimerkiksi asuntomarkkinoilla tämä tarkoittaa saaristojen myönteisen julkisuuskuvan hyödyntämistä korostamalla saaristoasumisen hyvää elämänlaatua, turvallisuutta, viihtyisyyttä ja luonnonläheisyyttä.

Saaristojen erottuvaa profiilia ja niihin kohdistuvia myönteisiä mielikuvia käytetään lisääntyvästi hyväksi myös elinvoimapolitiikassa. Esimerkiksi monissa rannikkokaupungeissa korostetaan merellistä identiteettiä ja suunnataan asumisen kasvua lähi-saaristoon ja rantavyöhykkeelle. Matkailun kehittäminen on toinen saaristoisuutta hyödyntävän elinvoimapolitiikan kasvuala. Erityisesti saaristojen luonto- ja kulttuurimatkailuun kohdistuu paljon matkailukysyntää. Turun saariston rengastie, jonka kiertää kesäaikaan noin 50 000 ihmistä, on paraatiesimerkki merimaisemaan ja idyllisiin saaristokyliin perustuvasta matkailumarkkinoinnista.

4 Ohjelman strategiset tavoitteet ja ajankohtaiset teemat

Saaristo- ja vesistöalueiden kehittämisessä tähdätään pitkälle tulevaisuuteen, vuoteen 2050 asti. Se on monialaista ja -toimijaista kehittämistä, joka vaatii motivoivan vision ja strategiset tavoitteet. Tämä ohjelma, "Saaristo kansallisena rikkautena", määrittelee suunnan ja rakentaa väylämerkit sille, miten voimme varmistaa saariston elinvoimaisuuden, kilpailukyvyn ja hyvinvoinnin pitkällä aikavälillä. Ohjelman keskiössä on visio: *Hyvinvoiva saaristo kansallisena rikkautena, nyt ja tulevaisuudessa*. Tämä visio kiteyttää saariston merkityksen osana suomalaista identiteettiä ja yhteiskuntaa. Ohjelman toteuttamistapa tukee paikkaperustaista, paikkasensitiivistä, kehittämistä, joka huomioi saariston erityisolosuhteet, haasteet ja mahdollisuudet. Ohjelma on luotu vahvistamaan saariston asemaa kansallisessa ja kansainvälisessä keskustelussa ja päätöksenteossa sekä tukemaan alueellisia ja paikallisia kehittämistoimia.

Kuva 2. Saaristo-ohjelman rakenne

Hyvinvoiva saaristo kansallisena rikkautena – nyt ja tulevaisuudessa

Saaristo- ja vesistöalueiden valtakunnallinen kehittämissuunnitelma vuosille 2024–2027

Strategiset tavoitteet

Saaristo on fyysisesti ja digitaalisesti saavutettava	Saariston palvelut on turvattu	Saaristo on monipuolinen elinkeinojen harjoittamisen ympäristö	Saariston luonto ja ympäristö voivat hyvin
Toimivat ja luotettavat tietoliikenne- ja puhelin-yhteydet	Saavutettavat palvelut	Rahotuskanavien hyödyntäminen ja verkostoituminen	Yhteiskunnan tietoisuus saaristo- ja vesistöalueiden suojelun kysymyksissä
Toimiva saaristolliikenne	Palvelutuotannon kokellut ja innovatiiviset ratkaisut	Matkailun ympärivuotisuus	Innovatiiviset ratkaisut ja kokellut jäte- ja vesihuollossa
Parannuksia alemman tieverkon kuntoon		Kalatalouden hyvät edellytykset	Öljyntorjuntavalmiudet
Kokonaisturvallisuudessa tunnustetaan saaristojen ja saaristoväestön merkitys			
Saaristo-ohjelmalla vaalitaan saaristolaisidentiteettiä ja -elämäntapaa, joka tuntee historian ja perinteet, mutta katsoo uteliaasti eteenpäin.			

Kuvassa esitetty kehittämissuunnitelma rakentuu ohjaavan vision ympärille, joka antaa suuntaviivat saaristoalueiden kehittämiselle. Vision ytimessä on ymmärrys siitä, että elinvoimainen saaristo on kansallinen voimavara. Tässä kehitystyössä visio johdat-
taa kohti neljää keskeistä strategista tavoitetta:

1. Sujuva saavutettavuus: Saariston saavutettavuus fyysisesti ja digitaalisesti on keskeinen tekijä niin arjen sujuvuuden, elinkeinoelämän kuin turvallisuuden kannalta. Saariston digitaalinen saavutettavuus on yhtä tärkeää kuin fyysinen liikenne – erityisesti paikkariippumattoman työn ja digitaalisten palveluiden yleistymisen myötä.

2. Toimivat palvelut: Saaristoalueiden elinvoimaisuus riippuu laadukkaiden julkisten ja yksityisten palveluiden saatavuudesta. Palveluiden kehittämisessä korostetaan joustavuutta, monipaikkaisuuden hyödyntämistä ja kausivaihtelun huomioimista. Tämä tarkoittaa esimerkiksi etäpalveluiden, liikkuvien palveluiden sekä uusien teknologioiden ja toimintatapojen hyödyntämistä saariston palvelutarjonnassa.
3. Elinvoimaiset elinkeinot: Saariston taloudellinen kasvu ja kilpailukyky vaativat aktiivista yritys- ja elinkeinotoimintaa. Monialainen yrittäjyys, joka yhdistää esimerkiksi kalastuksen, maatalouden, elintarviketuotannon ja matkailun, on tavallista saaristossa. Ohjelmassa painopisteenä on rahoituskanavien täysimääräinen hyödyntäminen, matkailun ympärivuotisuuden lisääminen ja kalatalouden edellytysten varmistaminen.
4. Kestävä luonto ja ympäristö: Saariston uniikki luonto on sen vetovoimatekijä ja hyvinvoinnin edellytys. Ohjelmassa korostetaan ympäristön kantokyvyn huomioimista, ekologisesti kestävien ratkaisujen kehittämistä ja ilmastonmuutoksen vaikutusten lieventämistä. Tähän sisältyy esimerkiksi toimivan jäte- ja vesihuollon suunnittelu, luonnon monimuotoisuuden turvaaminen sekä kestävän matkailun edistäminen.

Kokonaisturvallisuus huomioidaan ohjelmassa osana strategisia tavoitteita. Saaristoalueiden kokonaisturvallisuuden kannalta on keskeistä, että fyysinen ja digitaalinen saavutettavuus toteutuu myös häiriö- ja hätätilanteissa. Saaristoliikenteen päässä oleville asukkaille ja yrittäjille toimiva saaristoliikenne on elinehto ja sujuvan sekä turvallisen arjen edellytys. Palveluiden osalta on tärkeää, että vapaaehtoisten pelastuspalveluiden toiminta on turvattu – vapaaehtoisten merkitys saariston turvallisuus- ja pelastustoimissa on merkittävä. Myös kykyyn vastata yllättäviin ympäristökriiseihin, kuten öljyvahinkoihin, on tärkeää kiinnittää huomiota. Strategisten tavoitteiden toteutuminen edesauttaa kokonaisturvallisuutta saaristossa ja koko maassa.

Kaikki kehittämistyö perustuu paikkasensitiivisyyteen eli siihen, että saariston uniikkeja olosuhteita ja mahdollisuuksia ymmärretään ja kunnioitetaan. Saaristo-ohjelma on samalla strateginen kompassi ja käytännön työkalupakki, jonka avulla päästään kohti yhteistä tavoitetta: *Hyvinvoiva saaristo kansallisena rikkautena, nyt ja tulevaisuudessa.*

Saariston muksut -dialogit

Ohjelman päivityksessä haluttiin vahvistaa lasten ja nuorten äänen kuulemistä. Siksi MDI järjesti maa- ja metsätalousministeriön ja saaristoasiain neuvottelukunnan toimeksiannosta neljä koululaisille suunnattua keskustelutilaisuutta. Saariston muksut -dialogitilaisuuksia järjestettiin saaristo- ja vesistöalueilla toimivissa kouluissa kevään 2024 aikana. Tilaisuuksien järjestämispaikoiksi valikoituivat seuraavat koulut: Bergön koulu Maalahdessa, Ulkosaariston koulu Paraisilla, Velkuan yhtenäiskoulu Naantalissa ja Puumalan yhtenäiskoulu.

Tilaisuuksissa kuultiin 3.–9.-luokkalaisten oppilaiden ajatuksia saaristo- ja vesistöalueella asumisen antoisista ja haastavista puolista ja näkemyksiä tulevaisuuden saaristosta. Paikalla tilaisuuksissa oli noin 10–15 osallistujaa, joiden joukossa oli muutama aikuinen, esimerkiksi opettaja, kunnan viranhaltija tai luottamustoimessa toimiva henkilö. Keskusteluilla oli ohjaaja, joka johdatti keskustelua ja keskusteluringin ulkopuolella oleva kirjuri, joka kirjasi ylös käydyt keskustelut.

Dialogeissa kuultiin koululaisten ajatuksia saaristossa asumisesta ja tulevaisuuden saaristosta. Keskustelujen aiheina olivat muun muassa saaristossa asumisen parhaat ja haastavat puolet, tulevaisuuden saaristo ja lasten ja nuorten omat tulevaisuuden suunnitelmat ja haaveet. Osassa keskusteluita käsiteltiin myös esimerkiksi kaksikielisyyden kysymyksiä ja kesäasukkaiden merkitystä saaristoalueilla.

Dialogit noudattivat Erätauko-menetelmän mukaisia rakentavan keskustelun periaatteita, ja ne pohjautuivat Lahdessa kehitettyyn Skididiologi-keskustelumalliin, jossa kootaan lapset, nuoret ja heidän parissaan toimivat ja asioista päättävät aikuiset tasavertaisina rakentamaan yhteistä ymmärrystä dialogin äärellä.

4.1 Saaristo-ohjelman strategiset tavoitteet

4.1.1 Saaristo on fyysisesti ja digitaalisesti saavutettava

Saavutettavuus on saaristo- ja vesistöalueiden näkökulmasta yksi tärkeimmistä tekijöistä niin arjen sujuvuuden, elinkeinoelämän kuin turvallisuudenkin kannalta. Saaristolienteellä tarkoitetaan yhteysaluksia, maantielautoja sekä yksityistielosseja. Yhteysalusliikennettä järjestetään valtiontalousarviossa tarkoitusta varten varatun määrärahan puitteissa ja yksityistielosseja rahoitetaan yksityistieavustuksista, joiden vaikutus pyritään maksimoimaan. Maantielautat ja -lossit ovat osa maantieverkkoa. Liikenneinfrastruktuurin saatavuus sekä matkaketjujen sujuvuus ovat olennaisia asioita saaristossa liikkumiseen. Esimerkiksi maantielautta- ja yhteysalusaikataulujen nivominen yhteen julkisen liikenteen aikataulujen kanssa edesauttaa muun muassa palveluiden saavutettavuutta. Saariston liikenneyhteyksien käyttövolyymi vaihtelee kausittain, mikä asettaa haasteita liikennepalvelujen järjestämiselle.

Fyysinen saavutettavuus on keskeinen tekijä turvallisuuden ja huoltovarmuuden toteutumiselle. Sen olennainen osa ovat toimivat palo- ja pelastustoimet sekä poliisitoiminta. Näiden vasteaikoihin, palvelutasoon ja kehittämiseen tulee kiinnittää huomiota. Saaristolienteen kaluston ja liikenneinfran, erityisesti alemman tieverkon, kuntoon on kiinnitettävä huomiota. Viranomaisten kanssa tehtävää yhteistyötä voidaan yhä tiivistää esimerkiksi laiturien ja muun saaristolienteinfran yhteiskäytössä.

Saariston muksut -dialogeissa nostettiin esiin heikot julkiset liikenneyhteydet saaristoalueilla, mikä hankaloittaa esimerkiksi harrastuksiin ja kavereiden luo liikkumista ja rajoittaa joillain alueilla myös toisen asteen opintoihin hakeutumista tai muuttoa opiskelupaikkakunnalle. Maantielautoja ja yhteysaluksia saattaa joutua odottelemaan pitkään ja niiden tekniset haasteet ja aikataulumuutokset hankaloittavat liikkumista. Joiltakin saarilta yhteysaluksia kulkee vain muutaman kerran päivässä. Huonossa kunnossa olevat tiet aiheuttavat myös haastetta saaristoalueilla, ja kevyen liikenteen väyliä kaivattaisiin enemmän.

Myös digitaalinen saavutettavuus eli luotettavat tietoliikenne- ja puhelinyhteydet ovat olennaisia saariston elinvoiman kannalta. Paikkariippumattoman työn mahdollistavien tietoliikenne- ja puhelinyhteyksien merkitys korostui koronapandemian aiheuttamien rajoitusten myötä, kun etätyöskentely yleistyi. Toimivat yhteydet ovat edellytys digitaalisille asiointipalveluille, jotka edesauttavat palveluiden saatavuutta

saaristoalueilla. Matkaviestintä- ja laajakaistaverkot rakentuvat Suomessa pääsääntöisesti markkinaehtoisesti ja niihin käytetään rajallisesti julkista tukea. Nopeita laajakaistayhteyksiä on edistetty LVM:n tukiohjelmalla viime vuosikymmenen alusta vuoteen 2023 asti. Laajakaistarakentamista tuetaan tällä hetkellä EU:n maaseuturahastosta MMM:n hallinnoiman tukiohjelman kautta. Maaseudun laajakaistayhteyksien rahoitukselle eli ns. kyläverkkohankkeille on maaseuturahoitusuunnitelmassa varattu 53 miljoonaa euroa vuosille 2023–2027. Toimivat tietoliikenneyhteydet eivät ole markkinaehtoisessa tilanteessa itsestäänselvyys saaristo- ja vesistöalueilla. On tärkeää varmistaa, että verkon kapasiteetti riittää kaikkina vuodenaikoina, myös ruuhka-aikoina. Suurten matkusta-alueiden aiheuttama ruuhka tietoliikenne- ja puhelinlinjoilla on myös turvallisuutta heikentävä tekijä erityisesti ulkosaaristossa. Luotettavat tietoliikenne- ja puhelinyhteydet ovat myös turvallisuustekijä: hätätilanteessa esimerkiksi puhelimen toimivuus on ensisijaisen tärkeää. Sähkön saanti ja sen riittävyys kaikissa olosuhteissa tietoliikenne- ja puhelininfrastruktuuriin on kriittinen huoltovarmuustekijä: esimerkiksi linkkimastot toimivat häiriötilanteissa vain noin kahden tunnin ajan, mutta huoltovarmuuden kannalta toiminta-ajan tulisi olla ainakin kuusi tuntia.

Ajankohtaisia teemoja

1) Toimivat ja luotettavat tietoliikenne- ja puhelinyhteydet

Parannetaan saariston digitaalista saavutettavuutta turvaamalla tietoliikenne- ja puhelinyhteyksien palvelutaso ja kehittämällä niitä edelleen. Maaseuturahaston, maakuntien ja kuntien oman rahoituksen hyödyntämiseen sekä teleoperaattoreiden kanssa tehtävään yhteistyöhön yhteyksien kehittämisessä kannustetaan.

Kiinnitetään huomiota sähkön saannin ja varavirtaratkaisujen kehittämiseen, jotta tietoliikenne- ja puhelinverkkojen toiminta-aika häiriötilanteissa pitelee. Kiinnitetään huomiota myös verkkojen toimivuuteen suurten matkusta- ja -alusten aiheuttamien ruuhkapiikkien aikana.

2) Toimiva saaristoliikenne

Huolehditaan saaristoliikenteen kaluston ajantasaisuudesta ja ympäristöystävällisyydestä. Vaikutetaan siihen, että saaristoliikenteen aikataulut ovat ajantasaiset ja ne on synkronoitu muun julkisen liikenteen kanssa. Tällä tavalla varmistetaan, että asukkaiden ja matkailijoiden on helpompaa liikkua ja saavuttaa palvelut.

Vaikutetaan siihen, että kriittisesti tärkeiden yksityistielossien valtionapu vakiinnutetaan pysyvästi määräaikaisen asetuksen mukaiselle tasolle.

Vaikutetaan siihen, että kevyen liikenteen väyliä kehitetään ja lisätään saaris- toalueilla, jotta myös jalankulkijoille ja pyöräilijöille on turvalliset liikkumis- mahdollisuudet. Tämä myös vähentää riippuvuutta autoliikenteestä.

Liikenteen toimivuuden kehittämisessä rahoituslähteinä voivat toimia valtion, maakuntien ja kuntien oman rahoituksen lisäksi maaseuturahasto, EAKR sekä Traficom ja liikenteestä vastaavien yhtiöiden resurssit.

3) Parannuksia alemman tieverkon kuntoon

Vaikutetaan resurssien kohdentamiseen niin, että saariston alemman tiever- kon kuntoa parannetaan ja ylläpidetään aktiivisesti. Tähän voidaan hyödyn- tää valtion, maakuntien ja kuntien omaa rahoitusta, ELY-keskusten ohjelmia, EAKR:ää sekä maaseuturahaston varoja.

Vaikutetaan tieverkon kehittämiseen ja ylläpitämiseen siten, että se tukee pelastus- ja turvallisuustoimien nopeaa liikkumista sekä takaa toimivat yhtey- det hätätilanteissa. Parannetaan yhteistyötä viranomaisten kanssa esimerkiksi laitureiden ja muun liikenneinfrastruktuurin yhteiskäytön kautta.

4.1.2 Saariston palvelut on turvattu

Saaristossa asumisen edellytyksenä on, että saaristolaisten saatavilla on julkisia ja yksityisiä palveluita. Tärkeitä julkisia palveluja päivittäisen elämän sujumuuden kan- nalta ovat esimerkiksi varhaiskasvatus, opetustoimi, terveys- ja vanhustalvet, infrastruktuurin huolto sekä vesi- ja jätehuolto. Valtiovarainministeriö maksaa saaris- toisille kunnille valtionosuutena saaristolisää. Myös hyvinvointialueet saavat rahoi- tusta saaristoisuuden perusteella. Saaristoalueiden saama rahallinen tuki on tärkeä lisä julkisten palvelujen ylläpidossa ja saariston asukkaiden yhdenvertaisuuden edistämässä. Palveluiden järjestäminen saaristoalueilla tuottaa lisäkustannuksia, jotka näkyvät esimerkiksi koulukuljetuksien järjestämisessä, satamatoiminnoissa, meripelastuspalveluissa, pelastuspalveluissa, sosiaali- ja terveyspalveluiden tuotta- misessa sekä vesi- ja viemäri-infrastruktuurin kehittämisessä. Vapaaehtoinen pelas- tuspalvelu on erittäin tärkeässä roolissa monilla saarilla.

Saaristoa voidaan käyttää testialueena uusille ja innovatiivisille palvelutuotannon tavoille. Saaristossa on mahdollisuus hyödyntää etäpalveluja ja liikkuvia palveluita sekä esimerkiksi drone-alusten tarjoamia logistiikkaratkaisuja. Teknologian kehitys ja digitalisaatio avaavat todennäköisesti ovia sellaisille palvelun tarjoamisen tavoille, joita ei vielä osata ennakoida. Saaristo voi toimia suunnannäyttäjänä kokeiluissa ja niiden levittämisessä myös muualle Suomeen.

Digitaaliset ratkaisut voivat lieventää etäisyyksien tuomia rajoituksia palvelujen saatavuudessa. Digiteknologian käytöstä on saatu laajasti tietoa ja kokemusta esimerkiksi terveydenhuollon, koulutuksen ja julkisten palveluiden aloilla. Etäyhteyksiä on hyödynnetty esimerkiksi konserteissa ja liikuntatunneilla. Digitalisaatio voi auttaa säilyttämään ja kehittämään saariston tarjontaa palveluissa. On kuitenkin tärkeä huomioida, että nämä palvelut ovat riippuvaisia toimivista tietoliikenneyhteyksistä ja asiakkaiden digitaidoista. Etäpalvelut eivät myöskään voi täysin korvata lähipalveluja. Tavallisia palvelumuotoja on mahdollista täydentää myös palveluiden yhdistämisellä ja räätälöimisellä.

Monet Saariston muksut -dialogeihin osallistuneet lapset ja nuoret katsoivat, että he voisivat aikuisinakin asua saaristossa, mikäli onnistuvat löytämään sieltä töitä tai voivat tehdä etätöitä saaristosta käsin. Jotkut pohtivat, että voisivat muualla opiskeltuaan tai esimerkiksi perheperustamisvaiheessa palata saaristoon. Osa tuumi, ettei välttämättä halua asua saaristossa kokoaikaisesti, mutta haluaisi mökkeillä tai viettää siellä aikaa. Monet lapsista ja nuorista toivoivat, että saaristoalueet säilyisivät tulevaisuudessakin sellaisina kuin ne tällä hetkellä ovat. Osa toivoi saaristoon lisää ihmisiä, työpaikkoja, kauppoja, palveluita ja harrastusmahdollisuuksia sekä parempia julkisia liikenneyhteyksiä.

Kausivaihtelu tuo haasteita palvelujärjestelmään, sillä pelkkä vakituisten asukkaiden huomioiminen alimitoittaa tarvittavia resursseja, etenkin kesäisin. Kausivaihtelun huomiointi palvelujen mitoituksessa on erityisen tärkeää saaristoalueilla.

Saariston muksut -dialogeissa pohdittiin saariston kesäasukkaiden ja turismin hyviä ja huonoja puolia. Yhtäältä kesäasukkaat ja turistit edistävät saaristoalueiden elinvoimaa, tuovat rahaa alueille ja auttavat säilyttämään palveluita sekä helpottavat nuorten kesätöiden saamista. Toisaalta koettiin, että vierailijat saattavat roskata ja metelöidä eivätkä välttämättä kunnioita paikallisia sääntöjä. Kesäasukkaat ja turistit saattavat saaristossa liikkumiseen tottumattomina aiheuttaa ruuhkia sekä vaaratilanteita liikenteessä (esimerkiksi pyöräilijät). Keskustelutilaisuuksissa toivottiin myös, että kesäasukkaat ottaisivat vahvemmin kontaktia paikallisyhteisöön ja toimisivat aktiivisesti mökkipaikkakuntansa ja -aluensa hyväksi.

Ajankohtaisia teemoja

1. Saavutettavat palvelut

Kiinnitetään huomiota saariston asukkaiden pääsyyn julkisten palveluiden piiriin, ja vaikutetaan siihen, että monipaikkaisuus ja kausivaihtelu tulevat huomioituksi palvelujen mitoittamisessa. Vaikutetaan siihen, että vapaaehtoisten pelastuspalveluiden toiminta ja kaluston ajantasaisuus on turvattu.

2. Palvelutuotannon kokeilut ja innovatiiviset ratkaisut

Edesautetaan saariston toimimista kokeilualustana uusille palvelumalleille ja saariston ainutlaatuisen ympäristön hyödyntämistä uudenlaisten etäpalvelujen ja liikkuvien palveluiden testaamiseen. Erilaisia kokeiluja edistämällä voidaan löytää uusia, innovatiivisia tapoja taata palveluiden saatavuus ja saavutettavuus saaristoalueilla. Ratkaisuja voidaan etsiä esimerkiksi uusista teknologioista, liikkuvista palveluista ja palveluiden yhdistelemisestä.

Esimerkkejä mahdollisista uusista, innovatiivisista kokeiluista:

- Otetaan käyttöön dronet, jotka tuovat lääkkeitä, ruokatilauksia ja muita välttämättömiä tarvikkeita saaristoalueille.
- Lanseerataan "kelluva terveyskeskus", joka tarjoaa hoitopalveluita veneestä käsin.
- Lanseerataan *Saaristoponnahduslauta*-stipendi, joka tukee nuorten ideoita ja antaa heille mahdollisuuden perustaa oma yritys tai palvelu saaristossa. Verkostoidaan nuoria paikallisten yrittäjien kanssa ja tarjotaan mentorointia sekä koulutusta.
- Luodaan joustava palvelumalli, jossa monipaikkaisuus ja kausivaihtelu nähdään mahdollisuutena, ei haasteena. Palveluiden tarjontaa mukautetaan dynaamisesti vuodenajan ja käyttäjien tarpeiden mukaan olipa kyseessä etätyöntekijä, vakituinen asukas tai kesävieras.
- Otetaan käyttöön *Saaristoarjen innovaattorit* -ohjelma, jossa tarjotaan tukea ja rahoitusta alueen palvelujen uudistamiseksi.
- Toivotetaan startup-yritykset ja tutkimuslaitokset tervetulleiksi kokeilemaan uusia ratkaisuja, jotka voivat toimia myös muualla Suomessa.

4.1.3 Saaristo on monipuolinen elinkeinojen harjoittamisen ympäristö

Saaristoalueiden työllisyys, taloudellinen kasvu, elinvoimaisuus ja kilpailukyky ovat riippuvaisia aktiivisesta yritys- ja elinkeinotoiminnasta. Jos tällaista toimintaa ei ole, myös kyky ylläpitää alueen palveluita kärsii. Saaristolaiselämän edistämiseksi kohdennetuilla aluekehitystoimenpiteillä on onnistuttu parantamaan saarten olosuhteita. Aktiiviset paikalliset toimijat ovat panneet alulle ja toteuttaneet lukuisia hankkeita, jotka keskittyvät niin yritysten investointeihin, tuotekehitykseen, markkinointiin, työllistymiseen, infrastruktuuriin, palveluihin, kulttuuritoimintaan kuin ympäristökysymyksiinkin.

Saariston elinkeinot vaihtelevat merkittävästi, ja menestyminen siellä usein vaatii monialaista yrittäjyyttä. Yrittäminen saaristossa voi olla haastavaa ilman usean eri toimialan, kuten kalastuksen, maatalouden, lähiruokatuotannon ja matkailun, yhdistämistä. Järvi-Suomessa metsätalous on erityisen keskeinen teollisuudenala. Saaristo tarjoaa erinomaiset puitteet alkutuotannolle ja on tärkeä kotimaiselle elintarviketuotannolle, kalastukselle ja vesiviljelylle.

Päätoiminen ammattikalastus on vähentynyt viime vuosina voimakkaasti johtuen kalakantojen vähenemisestä, kalastuksen kannattavuuden heikkenemisestä sekä lisääntyneistä vahingoista (muun muassa hylkeiden ja merimetsojen aiheuttamat) johtuen.

Erialaisten työn tekemisen tapojen yleistyttyä työn tekeminen onnistuu ilman kiinnitystä tiettyyn paikkaan tai aikaan, jolloin vaikkapa huipputeknologiayritystä on mahdollista pyörittää saaristosta käsin. Tämä asettaa vaatimuksia saariston tietoliikenneyhteyksille, joiden täytyy olla luotettavia ja toimivia läpi vuoden.

Suomen saaristo- ja vesistöalueet tarjoavat valtavan matkailupotentiaalin, jota on jomonin paikoin hyödynnetty tehokkaasti. Vesiretkeily, ulkoilu, veneily, kalastus, luonnossa liikkuminen, kulttuurikäyntikohteet, reitti- ja risteilylaivaliikenne sekä lähiruoan hyödyntäminen ovat saariston matkailuvaltteja. Potentiaalin täysimittainen hyödyntäminen edellyttää edelleen tuotteistamista, viestintää sekä palvelujen ja liikkumismahdollisuuksien kehittämistä ja digitalisointia. Matkailutuotteiden kehitys sopii erinomaisesti yhteiskehittämishankkeisiin eri alueiden ja toimialojen välillä. Saaristomatkailun kausiluonteisuus on haaste erityisesti kannattavan liiketoiminnan ja työvoiman saannin näkökulmasta, joten matkailun ympärivuotisuuden kehittäminen on tärkeää. On myös tärkeää, että matkailun kehittämisessä huomioidaan paikalliset asukkaat ja heidän hyvinvointinsa, jotta matkailu tukee alueen elinvoimaisuutta ja säilyttää sen omaleimaisuuden.

Ajankohtaisia teemoja

1. Rahoituskanavien hyödyntäminen ja verkostoituminen

Vaikutetaan siihen, että maaseuturahaston, ml. Leader-toiminnan tuomat mahdollisuudet saaristoalueiden yrityksille tulevat täysimääräisesti hyödynnettyä. Edistetään paikallisten yrittäjien verkostoitumista ja yhteistyötä. Tuetaan myös alkutuotannon edellytyksiä saaristossa.

2. Matkailun ympärivuotisuus

Edesautetaan saariston matkailun kehittämistä ympärivuotiseksi esimerkiksi tuotteistamalla ja markkinoimalla syys-, talvi- ja kevätmatkailua, kulttuuri- matkailua sekä erilaisia luontoaktiviteetteja. Tämä auttaa tasapainottamaan matkailun vaikutuksia ja mahdollistaa ympärivuotisen työvoiman saatavuuden. Luodaan edellytyksiä tehdä suomalaisista saaristomatkailutuotteista ja palveluista edelläkävijä hiilineutraalien ja vastuullisten matkailupalveluiden kehittämisessä.

3. Kalatalouden hyvät edellytykset

Parannetaan kalatalouden harjoittamisen edellytyksiä erityisesti edistämällä vesialueosakaskuntien yhdistämistä ja niiden yhteistoiminnan lisäämistä.

Kiinnitetään huomiota kalastuksen kannattavuuteen, kuten kalakantojen suojeluun, kalastuslaitteiden modernisointiin ja hylje- ja merimetso-ongelmien ratkaisemiseen. Näin voidaan tukea ammattikalastajien toimintaa ja säilyttää saariston elinkeinoelämän monipuolisuus.

Kehitetään kalastusmatkailun infrastruktuuria, kuten kalasatamia, veneenlaskupaikkoja ja kalastusreittejä, jotta alueelle saadaan houkutelua enemmän kalastusharrastajia. Kannustetaan paikallisia kalastajia tarjoamaan opaspalveluita, kalastusretkiä ja -kurseja. Tämä voi toimia lisäelinkeinona ammattikalastajille ja tukea kalastuskulttuurin säilymistä.

Esimerkkejä mahdollisista uusista, innovatiivisista kokeiluista:

- Nostetaan esiin uusia konsepteja, kuten "saaristofarmit", joissa matkailijat pääsevät elämyksellisesti kokemaan ja tekemään alkutuotantoa samalla, kun kalastajat ja viljelijät luovat suoramyyntialustoja lähiruoalle.
- Luodaan saaristoalueille oma innovaatorahasto, joka rahoittaa rohkeita kokeiluja, uusia palveluja ja digitalisaatiota hyödyntäviä ratkaisuja.

- Kannustetaan paikallisia yrittäjiä luomaan täysin uudenlaisia liiketoimintamalleja, joissa yhdistetään kalastus, maatalous, elintarviketuotanto ja matkailu ennakkoluulottomasti. Annetaan tilaa kokeiluille, jotka voivat mullistaa perinteisiä toimintatapoja.
- Luodaan saariston yrittäjille innovaatiopajoja ja yhteistyöfoorumeita, joissa ideat voivat virrata vapaasti ja paikalliset verkostot vahvistuvat.

4.1.4 Saariston luonto ja ympäristö voivat hyvin

Saariston uniikki luonto ja ympäristö ovat keskeisiä elementtejä saariston elinvoiman ja toiminnan kehittämisessä. Puhtaiden, rauhallisten ympäristöjen korostaminen on luonteva osa saariston brändityötä. Saaristojen kansallispuistot sekä maailmanperintökohteet ovat hyviä esimerkkejä matkailukohteista, joille herkkä vesiluonto asettaa erityisehtoja. Kalastusmatkailu havainnollistaa kestävyiden vaatimuksia: hyvälaatuinen vesiluonto takaa saaliit, jos kalastus on mittakaavaltaan ja toimintatavoiltaan vesiluontoa varjelevaa myös pitkällä aikavälillä. Kaiken saariston kehittämistoiminnan tulee siis olla kestävää ja ympäristön kantokyvyn huomioivaa. Tämä merkitsee esimerkiksi toimivaa jäte- ja vesihuoltoa, veneiden käymäläjätteen kattavaa tyhjennysverkostoa ja saariston vierailijamäärien hallitsemista ja tasoittamista kuormittavista piikeistä kohti ympärivuotisuutta.

Saariston muksut -dialogeissa saaristo- ja vesistöalueilla asuvat lapset ja nuoret kokivat yleisesti saariston puhtaan ja kauniin luonnon, rauhallisuuden, meren tai veden läheisyyden ja luonnon tarjoamat monenlaiset harrastus- ja vapaa-ajanviettomahdollisuudet saaristossa asumisen parhaiksi puoliksi yhteisöllisyyden ja turvallisuuden ohella. Lapset ja nuoret myös toivoivat saariston puhtaan luonnon ja rauhallisuuden säilyvän tulevaisuudessa.

Saariston luonnon ja ympäristön kannalta merkittävä haaste niin järvi- kuin merialueilla on ilmastonmuutos. Se vaikuttaa ravinnehuuhtouman ohella negatiivisesti Saaristomeren rehevöitymiseen. Saaristomeren heikko tila onkin yksi merkittävimmistä

saariston luonnon hyvinvointiin liittyvistä kysymyksistä. Myös Selkämeren tila on heikentynyt, esimerkiksi sinilevä siirtyy yhä pohjoisemmaksi. Itämeren makeutuminen uhkaa saariston ekosysteemiä. Ilmastonmuutoksen vaikutukset näkyvät myös järviolueilla, esimerkiksi sään ääri vaihteluina.

Saaristoalueet tulee nähdä osana kokonaisratkaisua ilmastonmuutoksen torjunnassa. Saaristoalueet voivat toimia hyvänä kokeilualustana esimerkiksi uusiutuvan energian tuotannon ja käytön edistämiseksi sekä kiertotaloudessa. Paikalliset ratkaisut kuormittavat ilmastoa ja ympäristöä vähemmän. Saaristo voi toimia hyvänä paikkana tarvelähtöisille kokeiluille. Aktiivista kokeilun kulttuuria saaristossa on syytä ylläpitää ja jatkaa.

Itämeren alueelle on suunnitteilla ja toteutuksessa suuri määrä merituulivoimapuistohankkeita. Merituulipuistoissa on merkittävä liiketoiminta- ja energiantuottopotentiaali. Tuulivoima voi toimia osana saariston omavaraisia energiaratkaisuja ja huoltovarmuuden tukemista. Näin on toimittu esimerkiksi sataprosenttisesta energiaomavaraisuudesta tunnetulla Tanskan Samsø saarella, joka on edelläkävijä uusiutuvan omavaraisen energian tuotannossa². Mahdolliset negatiiviset ympäristövaikutukset niin veden pinnalla kuin sen allakin ympäröivään eliöstöön, kuten merilintuihin, -kaloihin ja -nisäkkäisiin on kuitenkin otettava riittävällä vakavuudella huomioon hankkeiden suunnittelussa.

Saaristo- ja vesistöalueet toimivat ympäristönä monelle sellaiselle elinkeinon harjoittamiselle ja teollisuuden alalle, joissa ympäristönäkökulmien huomioiminen on kriittisessä asemassa. Niin järvi- kuin merialueilla on tärkeää, että maa- ja metsätalouden toiminnassa otetaan huomioon vesiensuojelu. Niin ikään kaivostöinnän vesistö- ja ympäristöriskeihin tulee kiinnittää erityistä huomiota ja käyttää vain sellaisia varmaiksi todettuja ratkaisuja, joilla turvataan pohja- ja pintavesien tilan säilyminen hyvänä. On tärkeää kehittää saariston ja sen asukkaiden kykyä vastata yllättäviin ympäristökriiseihin, kuten öljyvahinkoihin. Öljyntorjunnan rahoitukseen ja tukijärjestelmiin saaristoalueilla on tullut parannuksia viime vuosien aikana. Öljyntorjuntavalmiutta kehittämällä voidaan pyrkiä estämään ja rajoittamaan vahinkojen syntymistä saaristossa onnettomuuden sattuessa. Avainasemassa on osaamisen tason parantaminen ja kaluston kunnosta huolehtiminen.

2 Samsø: Renewable Energy Island: <https://www.visitsamsoe.dk/en/inspiration/energy-academy/>

Ajankohtaisia teemoja:

1. Yhteiskunnan tietoisuus saaristo- ja vesistöalueiden suojelun kysymyksissä

Lisätään vakituisten ja kausiasukkaiden tietoisuutta saaristo- ja vesistöalueiden tilasta ja niiden kunnostustarpeista.

2. Innovatiiviset ratkaisut ja kokeilut jäte- ja vesihuollossa

Kiinnitetään huomiota saariston jäte- ja vesihuoltoon ja niiden kehittämiseen ekologisesti kestäväksi huomioiden myös kausivaihtelu. Hyödynnetään innovatiivisia ratkaisuja ja varmistetaan, että septitankkien ja käymäläjätteidien tyhjennysverkosto on riittävän tiheä ja tehokas mahdollistaen jätteiden vastuullisen käsittelyn. Huomioidaan kehittämisessä erityisesti ulkosaaristot, kansallispuistot ja ulkoilualueet.

3. Öljyntorjuntavalmiudet

Luodaan edellytyksiä parantaa valmiuksia torjua öljyvahinkoja saaristossa. Tämä edellyttää esimerkiksi torjuntakaluston parantamista, ylläpitämistä ja osaamisen lisäämistä sekä säännöllisiä öljyntorjuntaharjoituksia saaristoalueilla. Varmistetaan vapaaehtoisen pelastuspalvelun toiminnan ja osaamisen kehittämisen edellytykset.

Ideoita kokeiluihin:

- Luodaan koulutus- ja tiedotuskampanjoita, jotka tukevat saaristosta kiinnostuneiden luontosuhdetta sekä ympäristötietoisuutta.
- Järjestetään ympäristökasvatukseen keskittyviä tapahtumia ja projekteja, erityisesti lapsille ja nuorille.

5 Saaristo-ohjelman toimeenpano ja seuranta

Paikkaherkkä saaristopolitiikka huomioi erityispiirteet

Saaristopolitiikalla on perinteinen ja erottuva tehtävä aluekehittämisjärjestelmässä. Aluekehittämispäätös kertoo alueellisen kehittämisen laajasta kuvasta, ja se ohjaa eri hallinnonalojen ja maakuntien liittojen aluekehittämistä ja niiden toimenpiteiden yhteensovittamista. Valtioneuvoston aluekehittämispäätöksessä 2024–2027 tunnistetaan saaristopolitiikan rooli alueen erityispiirteet huomioivassa hyvinvoinnin vahvistamisessa. Väestöään menettävät saaristoalueet myös mainitaan mahdollisena älykkään sopeutumisen soveltamisen ympäristönä. Älykäs sopeutuminen merkitsee suunnitelmallista, pitkän aikavälin paikkaperustaista sopeutumista kestäväällä tavalla väestön vähentyessä ja muuttuessa. Aluesuunnittelussa saariston kehittämistä ohjaavat maakuntakaavat.

Saaristopolitiikan perustana on laki saariston kehityksen edistämisestä. Saaristolain mukaan valtion ja kuntien toimin on pyrittävä turvaamaan saariston kiinteä asutus luomalla väestölle riittävät mahdollisuudet toimeentuloon, liikkumiseen ja peruspalvelujen saantiin sekä suojaamaan saariston maisemakuvaa ja luontoa ympäristöhaitoilta. Aluekehittämisen lisäksi saaristojen kehittymiseen ja elinoloihin vaikuttavat myös muilla politiikkalohkoilla tehtävät päätökset. Saaristopolitiikka tukee sektoripolitiikkojen välistä koordinaatiota saaristojen kehittämiseksi sekä tuo esille saaristoalueiden tarpeita sektoripolitiikkojen päätöksenteossa ja maakuntien kehittämisessä. Käynnissä oleva saaristolain päivittäminen parantaa saaristopolitiikan edellytyksiä vaikuttamisessa ja saaristo-ohjelman toimeenpanossa.

Saaristo-ohjelma vaikuttaa eri foorumeilla ja aluetasoilla. Saaristopolitiikassa se asettaa tavoitteita ja suuntaa vaikuttamistyötä. Paikallisella ja alueellisella tasolla se rohkaisee saaristoja koskeviin käytännön kehittämistoimiin ja suuntaa niitä saaristo-ohjelman tavoitteiden mukaisesti. Valtakunnallisella tasolla saaristo-ohjelma kiinnittää päätöksentekijöiden huomiota saaristoja koskeviin erityiskysymyksiin. Kansainvälisellä tasolla saaristo-ohjelma kannustaa saaristoja koskevaan lähialue- ja EU-yhteistyöhön sekä valtakunnan rajat ylittävään vaikuttamiseen. Kansainvälinen taso tulee korostumaan yhä enemmän myös rahoituksessa kansallisen kehittämisrahoituksen supistuessa. Yliopistojen tutkimuslaitokset ovat kansainvälisiä toimijoita, joita kannattaa hyödyntää myös kansainvälisessä kehittämisessä.

Saaristopolitiikan omat kehittämisresurssit ovat rajalliset. Siksi saaristojen kehittäminen edellyttää kytkeytymistä alueita ja eri politiikkalohkoja koskeviin kehittämisohjelmiin ja -toimiin sekä yhteistyötä niitä toteuttavien tahojen kanssa.

Saaristopolitiikan kiinnittyminen rakennerahastojen, maaseuturahaston, meri-, kalatalous- ja vesiviljelyrahaston sekä paikallisten Leader-toimintaryhmien ohjelmiin edellyttää saaristopolitiikalta näkyvyyttä ja oikea-aikaista osallistumista ohjelmien valmisteluun. Ohjelmateksteissä saaristot on mainittava kohdealueina maaseutujen ja kaupunkien ohessa. Leader-ryhmien ja maaseuturahaston saaristoalueille kohdistuva hanketoiminta sijoittuu saaristopolitiikan keskiöön, ja sen näkyvyyttä saaristopolitiikan toimintalajina tulee lisätä. Lisäksi on tärkeää, että saaristoiset kunnat antavat saaristo-ohjelmalle näkyvyyttä ja sitoutuvat sen tavoitteisiin käyttämällä ohjelmaa perusteluna kehittämishankkeissaan, viittaamalla siihen kehittämissasiakirjoissaan ja ottamalla ohjelmasta virikkeitä saaristojensa kehittämiseen.

Paikallinen ohjelma tuottaa täsmätekoja saaristojen kehittämiseen

Paikkasensitiivinen eli paikkaherkkä tarkastelu on lähestymistapa, joka tunnistaa erilaisten saaristojen erityispiirteet ja niihin pohjautuvat kehittämismahdollisuudet ja -haasteet alue-, paikkakunta- ja jopa kyläkohtaisesti. Paikkasensitiivinen kehittäminen perustuu paikallistuntemukseen ja asukkaiden osallistumiseen ja tuottaa paikallisesti räätälöityä kehittämistä. Sen ytimenä on saaristoyhteisöjen oman kehittämisvoiman tunnistaminen ja vahvistaminen rohkaisemalla asukkaita ja kansalais-toimijoita omaehtoiseen asuinalueensa kehittämistyöhön.

Kunnat voivat aktivoida ja osallistaa saaristolaisia asuinalueensa kehittämiseen monella tavalla. Saaristolautakunnat toimivat saaristoasioita käsittelevinä asiantuntijatahoina, päätöksentekijöinä ja neuvoa antavina toimieliminä kunnallishallinnossa esimerkiksi Paraisilla, Naantalissa, Kotkassa ja Sipoossa. Mökkiläistoimikunnat avaavat vaikutuskanavan ja väylän vuorovaikutukseen myös vapaa-ajan asukkaiden ja kunnan välille. Liperin mökkiläistoimikunta on tästä muodosta hyvä esimerkki. Sen vaikuttavuutta vahvistaa kunnanjohtajan sitoutuminen toimikunnan vetämiseen.

Saaristojen paikallinen kehittäminen edellyttää kehittämistavoitteiden asettamista, konkreettisten kehittämiskohteiden valitsemista ja niihin kohdistuvien kehittämistoimien toteuttamista. Paikallisten ohjelmien avulla luodaan suunnitelmallisuutta ja pitkäjänteisyyttä saaristojen paikkasensitiiviseen kehittämiseen. Paikallinen ohjelma etenee neljässä vaiheessa:

1. Tunnistetaan oman saariston tilannekuva ja kehittämisen lähtötilanne esimerkiksi Asuttavuusanalyysin tai SWOT-analyysin avulla (miten tähän on tultu ja miltä tulevaisuus näyttää)
2. Valitaan tilannekuvan perusteella kehittämiskohteet (hyödynnetään vahvuuksia ja/tai poistetaan heikkouksia ja kehittämisen pullonkauloja)
3. Laaditaan valittuihin kehittämiskohteisiin kohdistuva toimenpidesuunnitelma/-lista
4. Toimeenpannaan eli toteutetaan toimenpiteet esimerkiksi hankerahoituksen avulla

Paikalliseen ohjelmaan voidaan sisällyttää kansallisen ohjelman teemoista osuvimmat, ja siinä voidaan huomioida kansallisesta ohjelmasta puuttuvat paikkakuntakohtaiset erityistarpeet. Päämäärä ei ole paperi tai ohjelma-asiakirja, vaan yhteisymmärryksen muodostaminen oman saariston tai alueen saaristoalueiden kehittämistarpeista. Sitä varten paikallinen ohjelma kokoaa yhteen oman saariston kehittämisestä kiinnostuneet henkilöt ja toimijatahot, sitouttaa ne yhdessä suunniteltuihin kehittämistöimiin ja muodostaa yksittäisistä toimenpiteistä koostuvia kehittämisspolkuja ja hankeketjuja. Paikallisen ohjelman päävastuutaho, osalliset ja kohdealueen laajuus määräytyvät alue- tai paikkakuntakohtaisesti. Paikallinen ohjelma ei ole muusta kehittämisestä irrallaan, vaan sen tulee kytkeytyä muuhun strategiatyöhön ja alueidenkäytön suunnitteluun, kuten esimerkiksi maakuntaohjelmien ja -kaavojen sekä kuntastrategioiden laatimiseen.

Asuttavuusanalyysi on työkalu paikallisten ohjelmien laatimiseen. Analyysi tuo esiin tarkasteltavan saariston tai saaren kehittämistarpeita, ja se osoittaa myös sen vahvuudet asuinpaikkana. Analyysin teko on ohjaa asuttavuuden käsikirja, joka käsittää seitsemälle saaristojen kehittämisen osa-alueelle ulottuvan tarkastelukehikon. Analyysi laadittiin osana vuosina 2021–2023 toteutettua Habitability – elinvoimaiset ja kestävästi asutut saaristot -verkostohanketta, jossa tarkasteltiin saaristo- ja vesistöalueiden kehittämistä kansallisesti merkittävänä ja aluekehittämisenäkökulmasta perusteltuna kehittämisteemana.

Mittakaavaltaan merkittävät saaristojen kehittämistoimet toteutetaan hankerahoittajien tukemina kehittämis- tai investointihankkeina. Hankerahoituksen saaminen edellyttää hankesuunnitelmaa ja vastuutahona toimivaa toteuttajaorganisaatiota. Saaristoissa toimivat yhdistykset ja järjestöt ovat sopivia kehittämishankkeiden toteuttajia, ja ne ovat siten avaintoimijoita saaristo-ohjelman toimeenpanossa. Sitä täydentää kuntien vetämä hanketoiminta, jossa voidaan hyödyntää esimerkiksi saaristokuntien ja -osakuntien muodostamaa vertailuryhmää ja vertaisoppimista hyvien käytäntöjen ja ratkaisumallien levittämiseen saaristoalueiden välillä. Myös elinkeinon kehittäminen sopii saaristokuntien ja -osakuntien yhteishankkeiden aiheeksi.

Saaristojen kehittämiseen kohdistuu hankerahoitusta useista rahoituslähteistä. EU:n alue- ja rakennepolitiikan sekä EU:n maatalous- ja maaseuturahoituksen tuki-instrumentit ovat mittakaavaltaan merkittävimpiä. Ne avaavat mahdollisuuksia myös rajat ylittävään saaristoalueiden yhteistyöhön ja kehittämiseen. Rahoitusmahdollisuuksien kartoittaminen ja hyödyntäminen edellyttää, että paikallisen ohjelman laatimiseen osallistuu myös hankerahoittajien edustajia. Tärkeimpiä niistä ovat maakuntien liittojen ja ELY-keskusten rahoitusasiantuntijat ja Leader-ryhmien edustajat.

Saaristoasiain neuvottelukunta ja maa- ja metsätalousministeriö huolehtivat neuvonnasta ja vertaistuen järjestämisestä paikallisten ohjelmien laatimisessa.

Seuranta ja arviointi

Maa- ja metsätalousministeriö ja saaristoasiain neuvottelukunta seuraavat saaristo-ohjelman toteutumista strategisten tavoitteiden ja painopisteiden etenemisen perusteella ja seuraavat ohjelman toteutumista vuosittaisessa vuosikertomuksessaan.

Maa- ja metsätalousministeriö

Hallituskatu 3 A, Helsinki
PL 30, 00023 Valtioneuvosto
mmm.fi

ISBN: 978-952-366-749-5 PDF

ISSN: 1797-397X PDF